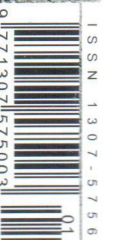

AKTÜEL Arkeoloji

İKİ AYLIK ARKEOLOJİ VE SANAT DERGİSİ • SAYI 4 • OCAK 2008 • 6 YTL • KKTC 7.5 YTL

TAŞA ANLAM YÜKLEYENLER

Bir Leleg Kenti: PEDASA
Kilikyada Bir Kent: NAGIDOS
Ağlayan Kadınlar Lahdi
Kader Tanrıçası: MOIRALAR
Sualtı Arkeolojisi
Prof. Dr. Nimet Özgüç ile söyleşi

Kültürel Mirasta Turizmin Etkileri

Hana Koriech MÖREL - Çeviri: Günşıl KILIÇ

Bu makale, kültürel miras turizminin olumlu ve olumsuz etkilerinin anlaşılabilmesine ve toplumsal gelişimin sürekliliğine katkı sağlayabilmek amacıyla yazılmıştır. Makalede, kültürel miras turizminin yararları savunularak, kavramın bölgesel, ulusal ve uluslararası politika uygulamalarında güçlü etkilerinin olabileceği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Gerçek şu ki, turizm genelde gelişmiş Batı toplumlarının söz sahibi olduğu ve bu toplumlara hizmet amacıyla sürdürülen negatif bir olgu olarak algılanır. 'Pek çok insan hala uluslararası turizm pazarından dışlanmaktadır' (Horner et al. 2004: 18), ancak bu kadar hızlı büyüyen bir pazar olduğu için turizmin etkileri, var olan tüm toplumlar tarafından hissedilecektir. Turizmin etkileri genelde acımasızdır; ama bu nedenle de kaybolup gidecek bir sektör olarak görülmemeli ve bu etkileri iyileştirmek için yeni yaklaşımlar üretilmelidir.

Etkilerin iyileştirilmesi için ulusların yetkilendirilmesi çok önemlidir. Bu sayede 'birinin hayatında doğrudan kontrol sahibi olma ve birinin hayatında bireysel ya da topluluk olarak temsilci gibi davranabilme' (Thomas 2000: 35) duygusu geliştirilir. Gücün bu yönü, bağımsız, bütün ve saygın bir kültür olmanın

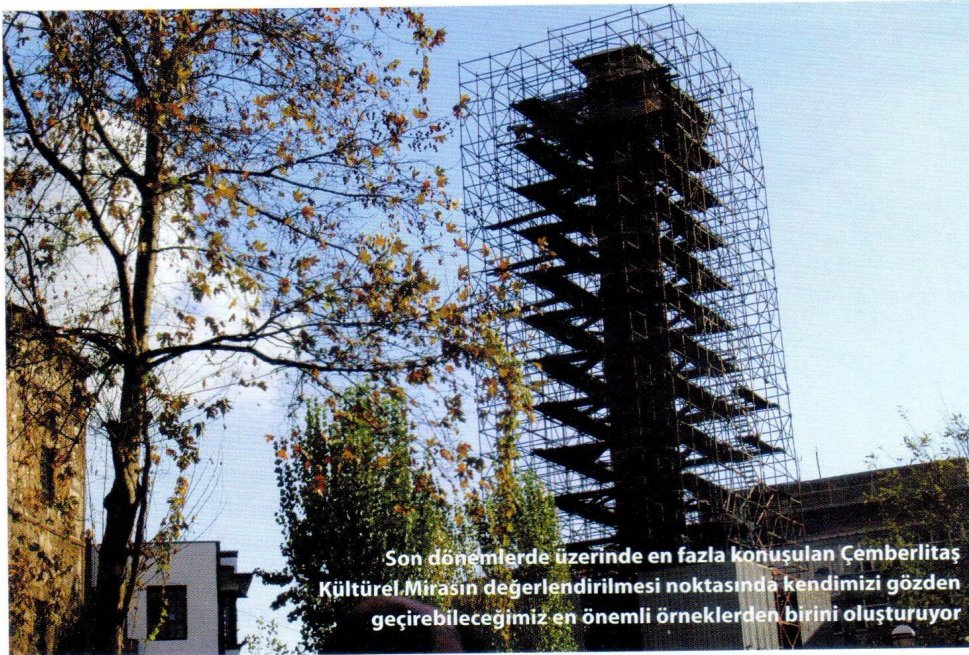
farkına varma ve buna saygı duyma yoluyla güçlendirilir. Bu da birinin öz kültürü üzerine karar verme, kültürün sembolü olan varlıkların ve soyut kültürel mirasın kalıcılığını sağlama ile ilişkilendirilir. Arkeolojiye ve kültürel miras turizmine, kültürün saygınlığının devamlığını halka hizmet ederek sağlama aşamasında bu noktada önemli görevler düşmektedir.

Yerel halkı, manevi ve maddi kültürel mirasları üzerinden turizmden nasıl etkin bir biçimde yararlanabilecekleri yönünde eğitmek, turizm sektörünün yol açabileceği kültürel sömürüyü kısmen de olsa engelleyebilir. Bu yaklaşım, yerel yöneticilerin 'kültürel miras bilincini artırmaya ihtiyaç vardır' (Pwiti 1996: 159) anlayışını kavramalarına ve insanları belirli projeler etrafında toplayarak, onları bu projelerin bir parçası yapma konusunda fikir birliğine varmalarında yardımcı olmuştur.

Arkeoloji, Kültürel Kaynaklar ve Turizm

Dini, milli, etnik ve yerel toplumların kültürel mirasına, turizm yoluyla yönelen ve gitgide büyüyen bir ilgi vardır. Daha önce dışlanan pek çok kültürel grup, bu yolla kendilerini geniş kitlelere tanıtmaya imkânı bu-

lurken, aynı zamanda maddi kazanç da sağlayabilmektedirler. Kültürel metalaştırma fikri, kültürün ve arkeoloji çalışmalarının düzeyinin düşürülmesi ile paralel olduğu için, kültür mirası turizmi de tartışma konusudur. Diğer yandan, bu endüstri, bir kültür kimliğini ve arkeolojik uyumları desteklemekte kullanılacak finansmanı sağlaması açısından dikkate alınabilir. Söz konusu finansman, yerel istihdam yaratmaya da katkı sağlayabilir. Bu nedenle arkeolog akade-

Son dönemlerde üzerinde en fazla konuşulan Çemberlitaş Kültürel Mirasın değerlendirilmesi noktasında kendimizi gözden geçirebileceğimiz en önemli örneklerden birini oluşturuyor

misyenler 'akademisyenleri sevmeyen iş çevreleri ile iletişimde olmalıdır'. (Jenkins 1999: 54)

Kishenblatt-Gimblett (1998: 7), 'turizm, dünyayı bir müze olarak sunar' yorumunu yapmıştır. Turizm, 'ölü noktalar'dan kaçınarak (yaşamın 'kar getirmeyen alanları) günlük yaşamdan kesitler alır ve bunları, ziyaretçiye en iyi sunmak adına kültürel değerler olarak yeniden yaratır.

Kültürel kaynakların ekonomik sağlayıcıları tarafından yönlendirilen rekabet, sektör içinde yükselmektedir. Rekabet, kültür kaynaklarını kategorilendirir. Bu durumda kültürler arkaizm ve egotizm olarak değer yüklenen bir kimlik krizi yaşarlar. Daha da önemlisi, tarihsel doğruluk göz ardı edilir; kültür sansasyonelleştirilip abartılarak, ziyaretçiye bilgi unsuru yerine eğlence olarak sunulur.

Kültürlerin ve kültürü besleyen kaynakların bu kadar rekabetçiliğe ve lükse bağlı bir ortamları iç içe girdiğinde nasıl bir sonun ortaya çıkacağını kestirmek zordur. Turistler, tüketiciye karşı olması gereken sorumluluklar göz ardı edildiğinde çeşitli olumsuz yönler algırlar. En hızlı büyüyen sektörlerden biri olduğu için, turizm küreselleşmenin ana unsurlarından biridir. Fakat aynı zamanda turistlerin bir bölgeye gidişlerinin ana sebepleri görmezden gelinebilmektedir. Arkeoloji ve kültür, halkın yoğun ilgisini çekebilmektedir.

"Gittiğim yerlerde karşılaştığım tarihi eserler çok ilgimi çekiyor ve bunları görmek için mutlaka bir ya da iki günümü ayırıyorum" (25 yaşındaki İngiliz Avukat)

Ziyaret esnasında verilen bilginin doğruluğunun ne kadar önem taşıdığı sorulduğunda şöyle genel bir cevap verilir:

"Doğruluk önemli. Konuların ve anlatıların basitleştirilmesi küçümsenemeyecek bir olgu. Yaşam karmaşık ve bu karmaşıklık algılayabilmek için çaba sarfetmek gerekir." (24 yaşındaki Fransız Kütüphaneci).

Turizmin Bir Bölge Üzerine Olumsuz Etkileri

Turizmin, gelişim için atılan girişimci bir adım olduğu kabul edilirse, bazı genel etki ve sonuçlarının da bilincinde olmak gerekir. Yerli, etnik azınlıklar ve Üçüncü Dünya Ülkeleri en kolay etkilenen gruplardır.

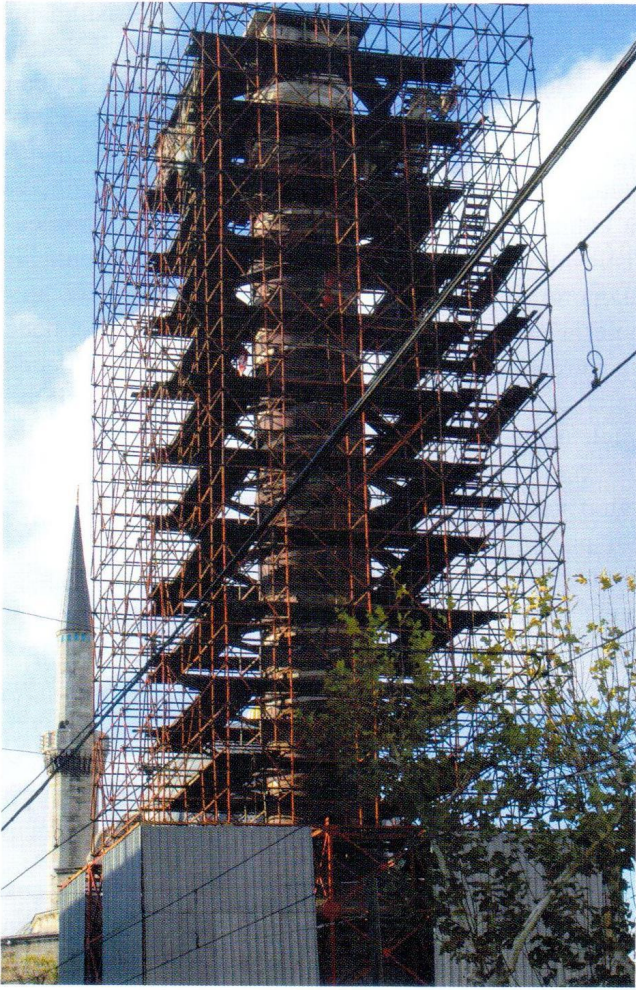
Politik ve Ekonomik Etkiler: Endüstriye sağladığı ekonomik yararlar ön planda tutulduğu için turizmin neden olduğu olumsuz etkiler genelde göz ardı edilmektedir. Turizm, en çok, gelişmekte olan ve geçim kaynağı kısıtlı ülke ve bölgeler için önemlidir. Ancak yine de 'hükümetler, genelde halkın parasını özel turizm sektörüne altyapı sağlayabilmek için kullanmakla suçlanırlar' (Horner et al. 2004: 16). Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler için zaten yetersiz olan kaynaklar,

turistler için harcanmaktadır. Turizm, yerel istihdamı ve endüstriyi artırsa da, konaklama ve eğlence sektörü güçlü sermayeli yatırımcıların elinde olduğundan kazanılan para bölgede kalmayıp yine yurtdışına çıktığı için, yerel halklar sektörden soğumuş durumdadır. Hatta yerel halk sektörden soğutulup uzaklaştırılmakla kalmaz, sektöre dair işlerde basit işçiler olarak çalıştırılmaya boyun eğler. Aynı zamanda düzenli bir ekonomi, adalet sistemi ve bunların uygulanması, bölgelerin ekonomik sistemlerini korumada, yönetmede ve küresel ekonomiye olan etkilerini kontrol etmede yetersiz kalabilir. Fakir toplumlar, turizm faaliyetlerini güçlendirmek için gerekli sermayeyi toplamakta güçlük çektiklerinde, rekabet kavramı ve dev bütçelere sahip yabancı yatırımcı ve şirketler devreye girerler. Bu nedenle turizm, sağladığı nakit para akışını, bu kaynakları sağlayan ülkelere 'geri göndererek', gelişmekte olan ülkelerdeki hâlihazırdaki eşitsizlikleri artırır. Başarılı bir turizm sektörü için sosyal, kültürel ve doğal kaynaklarını sunan konunun öznesi ev sahibi ülkeler, bahse değmez bir maddi geri dönüş alırlar ya da daha da kötüsü, bölgenin çevresel, sosyal ve kültürel yozlaşmasına tanık olmak zorunda kalabilirler. Sonuç, sömürülmüş, kesintiye uğramış bir gelişim sürecidir.

Sosyo-kültürel etkiler: Geçmişte, iyi eğitilmiş, çok harcayan, bu nedenle de yerel kültüre mümkün olan en düşük zararı veren, yürüttüğü kültür turizminin, turizmin 'niş' bir formu olduğu yorumu yapıldı. Bu varsayımın zaten yanlış olması bir tarafa, var olan durum da dramatik bir biçimde değişmektedir. Herhangi bir turist grubunun yerel bir kültür üzerinde geleneksel ve kültürel olarak değişime yol açmayacağını söylemek mümkün değil. Turizm, gelişmekte olanları ve üçüncü dünya ülkelerini, batıdakilere oranla çok daha fazla etkilemektedir, çünkü (a) Batı toplumları zaten Batı tarzı bir ideoloji ve yaşam tarzına sahiptir, (b) Pek çok açıdan bu ülkeler kültürel ya da 'genetik' olarak yerel ata kültürleriyle iç içe değillerdir.

Ancak batıdaki ülkelerin turizmden daha az etkilendiği doğru olsa da, turizmin tüm olumsuz etkilerinin yükünün batıda olmayan 'diğer'lerinin üzerinde ya da yararlarının da sadece batıdakilere yönelik olduğunu söylemek de hatalı olur. Batıdaki pek çok kırsal ya da kent kültürü, aynı sorun ya da olumlu etkilere sahiptir.

'Turizm sıradan gündelik yaşam ve sıra dışı yaşamın temel ikili ayrımının sonucudur' (Urry 1990: 11). Turistler evden ve sorumluluklarından uzak olmanın psikolojisi ile özgür bir cinsel tutum içine girerler, uyuşturucu kullanır, suça eğilimli olur, kullandıkları alkol miktarını artırır ve genel olarak sorumsuz davranışlar sergilerler. Turistleri örnek alan gençler, zaman içinde bu davranış kalıplarını benimseyebilirler. Küçük bir bölge üzerinde yapılan araştırmada, bu bölgedeki

gençlerin, turistler gibi olmaya çalışarak sık sık barlara gitmeye başladığı, turistlerle cinsel ilişkiye girdikleri ve gelecek güvencesi olmayan işlerde çalışmaya başladıkları gözlemlenmiştir. Turistler için popüler bölgeler popülerliklerini çabuk yitirebilirler. Bu nedenle olumsuz etkiler, daha çabuk ve keskin hissedilebilir.

Bazı turizm işletmecileri, turistik faaliyetlere yerel katılımı artırmanın yollarını aramaktadır. Aslında turizmin en olumsuz özelliklerinden biri de budur: 'Yerel halkın kendisi, girişimcilerin 'sattığı' üründür. Halkın gündelik yaşamı turistler için cazibe merkezi haline gelir. Halkın kendi kendisini, gelenek ve doğal çevresini metalaştırması beklenir. Bu yaklaşım halkta, saygı ve özgüven kaybına yol açmanın yanında kendi ürünlerinden ve kültürlerinden soğumayı da getirir.

Turist bakış açısı, kültürü sıradanlaştırıp alçaltabilir. Bunu yaparken de geçmiş ve geleneksel bugün arasında yanlış yorumlamalarda bulunur. Sonuç olarak, kültürler; dinamik, değişken ve kendi doğruları ve değer yargıları içinde gelişen kavramlar olarak değil; durağan, batının beklentilerine kendini uydurmuş pasif kurbanlar olarak görülürler.

Turizm gelirin ana kaynağıdır. Bu nedenle de kültürler, bu rekabetçi ortamda yeniden tanımlanır ve yorumlanırlar. Her kültür ürünü kayıp bir geçmişin ve

ideal bir yaşamın bir yansıması olarak sunulur. Turizm, turistlerin hayali olan idea, imaj, mit ve fanteziler ile bağlantılı görülür.

Bütün bunların dışında ziyaretçilerin çok sayıda olması da arkeolojik sit alanlarına nem ve buğudan dolayı zarar verir. Dokunmak, sıcaklık, ışık ve kirlilik bu sonucu doğuran etkenler arasındadır.

Otanizm ve eskiye olan batı tarzı tutku, tartışmalı bir ilgi de doğurmuştur. Zimbabve'deki Geç Taş Çağı Bushman kaya resimlerine yerel halkın girişi, alanda yaptıkları seremoni duman kullanmayı gerektirdiği için yasaklanmıştır. Ancak daha sonra turistik faaliyetleri için yapılan değişiklikler (sembolik olarak ruhun çıkması için tasarlanmış olan deliğin sıvanması gibi), tahrip edici olarak görülmemiştir. Bu tip örneklerle dünya çapında yaygın olarak rastlamak mümkündür.

Çevresel Etkiler: Turizm çevresel zararlara da sebep olabilir. Bölgeye gelen ziyaretçilerin söz konusu yere çeşitli araçlarla ne kadar zarar verdikleri, bölgenin buna dayanma kapasitesi ve yerel otoritenin tavrına bağlı olarak ölçülebilir. Vandalizm, kirlilik, çöpler ya da kalabalık bir insan topluluğu, bölgeye zarar verebilir. Alışveriş noktaları, ulaşım altyapısı gibi turistler için hazırlanmış akla gelebilecek pek çok şey zarara katkı sağlar. Hassas kültürel coğrafyalar, kıyı şeritleri ve jeolojik bölgeler, bu tip bölgelere doğan ilgi sonucu oluşan yoğun ziyaretler yoluyla tahrip edilebilirler. 'Karayipler'de turizm sebebiyle orman arazileri tahrip edilmiş, yol yapım çalışmaları sırasında erozyona sebep olunmuş, sahil şeridinde tahribat yapılmıştır. Pasifik kıyılarının doğal özelliği, turist çekmek için yapılan 'sahil temizliği' sırasında zarar görmüştür.

Ancak tabii ki kültür turizmi, tahribatın tek sebebi değildir. Bilimsel araştırmalar, ziraat çalışmaları, altıyapı geliştirme projeleri esnasında da doğal ve kültürel çevreler zarar görebilmektedir.

İnsanlar ne kadar dikkatli olurlarsa olsunlar, turizmin bölgelere olan etkisi bir şekilde çıkacaktır. Turizmin bu olumsuz özelliğine karşı 'alternatif' ve 'eko turizm' seçenekleri önerilmiştir. Bu tip seçenekler turizmin olumsuz etkilerini azaltmada etken olabilirler.

Turizmin Sürdürülebilir

Kalkınmaya Olan Olumlu Etkileri

'Sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir kalkınmaya bağlıdır' (Weaver 1998: 5). Turizm ve kalkınmanın sürdürülebilir olabilmesinde temel etken, insan merkezli bir yaklaşımı ön planda tutabilmektir.

20. yüzyılın ikinci yarısında turizm ve gelişmenin analizi, sosyal, çevresel, kültürel etkiler dışarıda tutularak, sadece ekonomik kaynaklar üzerinden yapıyordu. Böyle bir durumda, turizmden sağlanan ekonomik yararlar, turizmi bir ekonomik gelişim kaynağı olarak görmek için yeterli oluyordu. Ama tabii ki ekonomik olanlarla birlikte sosyal, kültürel ve çevresel faktörler,

sürdürülebilir gelişimin vazgeçilmez ana unsurlarındandır.

Politik ve Ekonomik Yararlar: Doğru bir yönetim anlayışıyla turizm yerel istihdamı artırabilir. Hatta söz konusu istihdam, genelde dışlanan grup olan kadınları, azınlıkları ve yaşlıları da kapsayabilir. Böylece gelir, döviz alışverişi, iş gelişimi, eğitim olanakları ve yatırımlar artar. Ulaşım, iletişim, sağlık ve enerji gibi hizmetler, turizmden sağlanacak faydalar düşünülerek uzak bölgelere kadar götürülebilir. Sürdürülebilir bir ticari uzmanlaşma ve liberalleşmeye kapı açar.

Sosyo-kültürel yararlar: Ziyaret edilen bölgeler, turizm sayesinde kaybolmuş geleneklerini hatırlamaya teşvik edilebilirler. Böylece bu tip bölgelerde canlanma sağlanmış olur. Ayrıca turizm daha önce dışlanan insan gruplarına kendi hikâyelerini anlatabilmeleri yönünden olanak sağlayarak, yerel tarihi hikâyeler üzerinden yeni çekim merkezleri yaratabilir. Örneğin Güney Afrika'daki vücudu boyalı insanların hayatları yerel müzelerde sergilenmektedir. 'Nelson Mandela, Robben Island Müzesi'ne günde 900'den fazla ziyaretçi çekmiş ve halka tur rehberliği yönünde istihdam olanağı sağlamıştır' (Scheyvens 2000: 2).

Turizm yoluyla pek çok kültür, gelenek ve kültürleri ile olan bağlarını sıkılaştırabilir ve böylece daha baskın kültürlerce asimile edilmekten kaçınmış olurlar. Turizm yoluyla sağlanan küresel bilgi ve anlaşmalar, demokrasinin, insan ve kültürel haklara yönelik bilincin artmasına katkı sağlar.

Çevresel Yararlar: Turizmin çevresel yararları, eko turizmin yaygınlaşması ile hissedilebilir. Eko turizm yoluyla turistler, doğal kaynakları korumaya teşvik edilirler. Turistler 'el değmemiş' alan taleplerini artırdıkça doğal alanların daha iyi korunması kaçınılmaz olacaktır. Afrika'daki pek çok ülke yasak avcılığa sınırlamalar getirmekte; Avustralya ve Güney Amerika yeni koruma yasaları çıkarmaktadırlar. Ayrıca sivil toplum örgütleri de gitgide artan şekilde çevreyi korumanın etkin yollarını aramaya ve bu yönde vurgularını artırmaya başlamışlardır.

Kültürel Miras Turizmi ve Arkeoloji

Potansiyel sosyo-kültürel yararların çokluğu ve negatif etkilerin en aza indirgenmesi, turizmin 'mahkûmiyetine' farklı bir bakış açısı sunabilir. Daha da önemlisi, turizmi nasıl daha olumlu bir hale getirilebileceği hakkında düşünmek, yapıcı olmayan eleştiriler üretmekten çok daha önemlidir. Turizmin olumlu yönlerini artırmak, yerel güçlerin varlığına ve zorluklarla mücadelede kararlılığa dayanır. Sürdürülebilir turizmi, sürdürülebilir gelişime bağlamak turizmin 'kendine yetmenin, kendi kararlarını verebilmenin ve kendini yetkilendirmenin değerlerini' kapsamasına olanak verir. Aynı zamanda bu süreç, insanların yaşam standartlarını geliştirmeyi de sağlar. Kökleşmiş bir kendi kendine yetememe duygusu, yapıcı bir sürdürülebilir

turizm ve gelişimin önünü tıkayabilir. 'Toplumların turistik faaliyetlere girişimde kendilerini yetkilendirilmiş ve yeterli hissetmeleri, turizmin kendileri için uygun bir gelişim aracı olup olmadığını anlayabilmeleri için çok önemlidir' (Scheyvens 2002: 61). Toplumlara kendi tarih ve köklerine yönlendirmek, sosyal birlik ve güçlenme adına önemli bir adım olacaktır.

İşte bu noktada arkeolojinin önemi daha iyi anlaşılabilir. Bazı toplumsal temelli, sürdürülebilir gelişim programlarının katılımı teşvik etmesi tabii ki yararlıdır ancak bunların Batı kaynaklı-empyrist özellikleri göz ardı edilmemelidir. Girişimler daha hâkim gruplar tarafından yapıldıkça, halka yakın yaklaşımlar ve modellemelerin etik gelişimleri, hâkim karakterden asla ayrıştırılamayacaktır.

Arkeoloji, bu duruma çare üretmede kritik bir rol oynayabilir. İnsanlara geçmişi öğretir. Yorumları sağlam temellere oturtan özelliği ile 'halkın bağlılığını biçimlendirir ve yönlendirir' (Merriman 2004: 12). Kültürel mirasların ekonomik ve kültürel değerleri arasındaki hassas dengeyi sağlamada terazi görevi görür. Arkeoloji, sahte kültürler üretmek için kullanılamaz, manipüle edilemez ya da sömürülemez. Arkeoloji, arkeolojik kayıtlar aracılığıyla yanlış yapılan yorumlara sınırlama getirir.

Arkeolojik sit alanlarının yeniden yapılandırılması ve insan merkezli yorumlayıcı bir yaklaşım, 'yerel toplulukların kendi yetenek ve başarılarına sahip olma gururunu' yaşatır (Blockley 1999: 26). Bunun yanında bu yaklaşım, paylaşılan kolektif bir yapının parçası olma fikrini de geliştirir.

'Oluşturduğu soyut ve de somut mirasın yeri dolduramaz doğası göz önüne alınarak söylenebilir ki, kültürel miras insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır ve devamlı değişen bir dünyada tehdit altındadır' (ICOMOS 1998, O'Keefe 2000: 187). Sırasıyla, insanlar ve kültürün kullanımı, başarılı bir gelişimin kaynağıdır. Değişmesi gereken, 'gelişimin sorunlarını çözmek, tüm pozitif bilimlerin ve mühendisliğin kullanımı ile mümkündür. Arkeolojinin bu noktada önerdiği şey, sürekli yenilenen ve kullanılabilirliği tartışmalı bilgilerdir' (Marliac 1997: 324) anlayışıdır. 'Arkeoloji, gelişimin sorunlarına yönelik potansiyel çözüm yollarına sahiptir' görüşü yanlıştır.

Bireysel ve duygusal tarihlerin iç içe geçtiği; turizm gibi kara dayalı bir endüstride arkeologlar, kültürün metalaştırılıp sömürüleceğini kabullenmek zorundalar. Bu nedenle arkeologlar acilen bilgi üzerindeki hegemonik kontrollerinden vazgeçmeli; yerel halkın esas koruyucu güç olduğunu akıllarında tutarak onlarla işbirliği yapmalı ve bilgiyi paylaşmalıdırlar. Bu yüzden yerel halkın yeterli donanım ve duyarlılığa sahip olmaları, etkili bir güç ortaya koyabilmeleri bakımından hayatidir. ■